

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

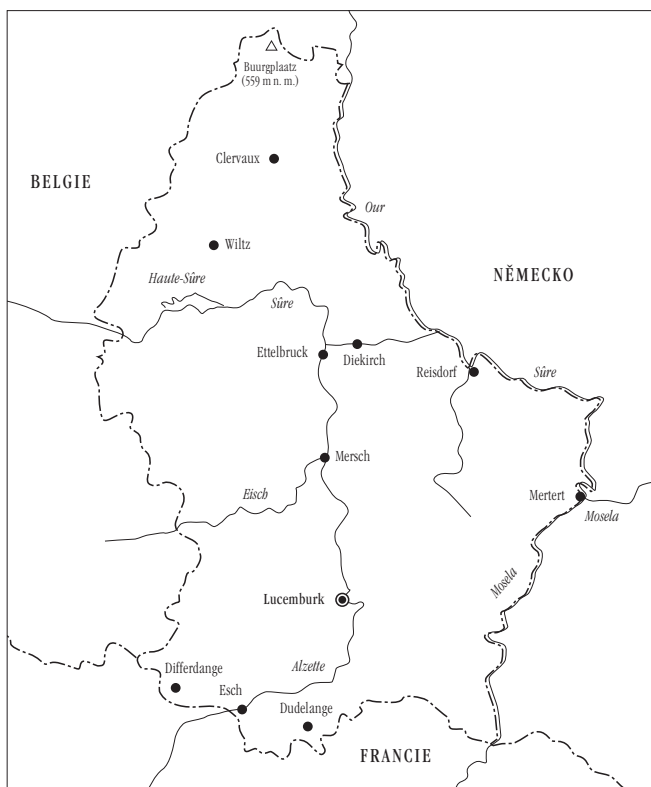
LUCEMBURSKO

Eduard Hulicius

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Lucembursko

EDUARD HULICIUS

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2008

Nakladatelství Libri upřímně děkuje Velvyslanectví
Lucemburského velkovévodství v Praze za podporu při vydání
knihy Lucembursko v edici Stručná historie států.

La Maison d'Édition Libri remercie sincèrement l'Ambassade
du Grand-Duché de Luxembourg à Prague pour le soutien
qu'elle a bien voulu offrir lors de la publication du livre
«Luxembourg» dans le cadre des «Brève histoire des Etats».

© Eduard Hulicius, 2008

© Libri, 2008

ISBN 978-80-7277-341-1

Obsah

Úvod	7
Geografie Lucemburska	8
Pravěk v Lucembursku	10
Trevíři a Římané	12
Franský raný středověk	17
Středověk ardenského domu a Siegfried	21
Lucemburk a říšská služba	23
Jindřich Slepý a záhady přírody	25
Matka vlasti	28
Triumf a tragédie a ještě větší triumf	30
Císařsko-královská ambice	33
Lucembursko a Čechy	34
Lucembursko a vrcholný středověk	36
Vrchol a pád	38
Zrození pevnosti a Burgundané	41
16. století – správa a život	42
16. století – blížící se bouře	45
Nešťastné 17. století	47
Základy lucemburské vzdělanosti	49
Francouzská invaze – Ludvík XIV.	50
18. století – Rakouské Lucembursko	51
Lucemburská vzdělanost v 18. století	55
Revoluce a anexe	56
19. století – krůčky k nezávislosti	59
Vymezování Lucemburska 1830–1839	61
Politická emancipace	64
Vlastní dynastie	66
Hospodářská a zahraničněpolitická emancipace	67
Mir wëlle bleiwe wat mir sin	72
Školství a kultura 19. a 20. století	75
20. století – od dobrého k lepšímu přes hrozné	80
Vládní krize a spolupráce s Belgií	82
Meziválečný klid	85
2. světová válka	87
Počátek integrace	90

Ocelový útulum a bankovní zázrak	92
Lucemburčan ohroženým druhem?	96
Lucembursko a Čechy	98
Češi v Luxu	100
Turistické zajímavosti	101
Jazyk	105
Encyklopedické heslo	106
Diplomatické úřady a zastoupení	108
Seznam hrabat, vévodů a velkovévodů Lucemburska	109
Seznam premiérů Lucemburska	112
Literatura	113
Seznam použitých zkratk	114

Úvod

Důkladně popsat historii jednoho z nejmenších států Evropy nelze snadno. Ačkoli nám v jistém historickém období bylo Lucembursko velmi blízké díky vládnoucí dynastii, nějaký široký zájem o události v tomto téměř ojedinělém pozůstatku Svaté říše římské národa německého nebyl v Československu a poté ani v České republice nikdy valný. Je pravda, že vzhledem ke své geografické velikosti by se dějiny Lucemburska daly srovnat třeba s dějinami Prachatického kraje nebo Jesenicka, ale strategická poloha, nerostné bohatství, a skvělost jeho vládců Lucembursku předurčují v realitě i historických publikacích místo samostatného státu. Na následujících stránkách společně projdeme prehistorii území i vznik feudálního státu, jeho rozvoj do rozlohy i vřhlasu a zenit slávy během vlády lucemburského rodu v císařství i řadě království. Poté přejdeme období burgundské i rané habsburské dominance a všimneme si pomalého tvoření lucemburské svěbytnosti ve století osmnáctém. Podrobněji si popíšeme význam a velikost obří pevnosti v Lucemburku. Vysvětlíme si příčiny a podmínky postupného vzniku nezávislého velkovévodství v průběhu devatenáctého století a spolu s Lucemburčany prožijeme dvě německé okupace a nebývalý poválečný hospodářský rozvoj. Nahlédneme do příčin ekonomické expanze, díky níž má Lucembursko pevné místo na špici nejbohatších států světa, přestože Lucemburčané mají nadále pověst národa s mentalitou hokynářů. Nakonec se podíváme na historii styků mezi Lucemburskem a naší zemí.

Geografie Lucemburska

Území Lucemburska v rozloze 2 587 km² je geograficky soustředěno v zalesněné vrchovině pohoří Ardenského hvozdu a zároveň v povodí řeky Mosely. Jeho hruškovitý tvar má nejvíce 82 km nadél a 57 km na šíř. Nejdelsí hranici má s Belgií (148 km), dále s Německem (135 km) a konečně s Francií (73 km). Ardeny jsou hustě zalesněny opadavými lesy a žije v nich velké množství divoké zvěře. V zemi jsou tři přírodní parky – „Horní Sûre“ uprostřed hranice s Belgií, „Our“ podél severovýchodní hranice s Německem a „Moselle“ při trojmezí s Německem a Francií.

Podnebí je oceánské, v létě chladné a v zimě mírné se silnými srážkami celoročně. Největší řekou je Mosela (z 545 km její délky je 37 na lucemburské hranici), tekoucí z jihu podél jihovýchodní hranice od Schengenu na francouzsko-německé hranici k Wasserbilligu, kde je soutok se Sûre (Sauer). Tato nejdelší řeka (z 164 km jich 136 je v Lucembursku) teče z Belgie a do Lucemburska vtéká asi v půli jeho západní hranice. V Esch-sur-Sûre se nachází největší zdejší vodní nádrž. V Ettelbrücku se do Sûre vlévá Alzette, tekoucí z Esch-sur-Alzette na jihu skrze Bettembourg a Lucemburk – Alzette je největší čistě Lucemburská řeka. Významnější je však Our (78 km, z toho 52 v Lucembursku), která teče z Belgie na severu skrze Vian-den a vlévá se do Sûre ve Wellendorfu. Tvoří severovýchodní hranici země. S výjimkou Mosely mají všechny tyto řeky tendenci v zimě zamrzat a na jaře hrozit záplavami z tajícího ardenského sněhu.

Na březích Mosely, jejího hlavního místního přítoku Sûre a Alzette lze nalézt oblasti vhodné pro zemědělství. Geologicky se země dělí na dvě části – asi 1/3 území na severu a ve středu země zabírá Oesling (Éislek) z porýnských břidlic, s výškou kolem 400–500 m n. m. a hluboce zařízlými říčními údolími – zde je také poblíž Troisvierges nejvyšší lucemburská hora – Kneiff (560 m n. m.). Jižní část, Bon Pays (Guttland) je „dobrou zemí“ – klimaticky příhodnější a plodnější oblast mělkých údolí přecházející na jižní hranici plynule do lotrinské pláně. Kromě lepších podmínek pro obdělávání půdy se na jihu nachází i důležitá ložiska rud a všechna větší města.

Příjemnější podmínky Guttlandu se zrcadlí i v rozdělení obyvatelstva – z cca 450 000 obyvatel jich 90 % žije na jihu, pouze 10 % v Oeslingu. Celosvětovou raritou, k níž se vrátíme v závěru knihy je fakt, že 36,9 % obyvatelstva tvoří cizinci – ne-lucemburčané. Lucembursko se dělí na 3 správní distrikty – Diekirch, Grevenmacher a Lucemburk a ty na 12 kantonů. Nej-nižší správní jednotkou je komuna – obec, těch je 118 (mezi lety 1891–1978 jich bylo 130, jejich úbytek je dán odlivem obyvatel z venkova do měst).

Pravěk v Lucembursku

Již dávno před začátkem psaných dějin Lucemburska a vznikem samotného jména se na jeho budoucím území objevili lidé. Nejstarší doklady pobytu paleolitických lovců-sběračů (pěštní klíny) jsou asi 200 000 let staré. Asi 100 000 let lze uvažovat o permanentním osídlení Pomoselí neandrtálci. Zhruba před 42 000 lety se objevuje *Homo Sapiens Sapiens* a začíná žít v povodí Sûry. Mezolitická populace mezi 10 000–5 400 před Kr. používala k lovu luku a šípů a žila v přístřešcích na jihu země. Roku 1930 byl v Lucemburku objeven nejstarší lidský hrob právě z této periody. Následující neolitická populace (cca 5400–1800 před Kr.) začala lov a sběr doplňovat zemědělstvím. První zemědělci se nejspíše odstěhovali do úrodnějšího Porýní a Lucembursko zůstalo pomaleji se rozvíjejícím regionem – přesto podél Mosely vznikaly první vsi tzv. dlouhých domů. Ačkoli střídající se kultury zanechaly identifikující pozůstatky své přítomnosti (např. megalitické monumenty v Diekirchu), Lucembursko rozhodně nebylo důležitým centrem vývoje. Hustě zalesněnou a nepřiliš úrodnou oblast všichni zemědělci obcházeli a osídlovali raději úrodné pláně a údolí kolem. Pouze při březích řek se zachovaly pozůstatky osídlení. Mezi lety 2200–1800 před Kr. se zde objevují první měděné importy ze střední Evropy – kontinentální obchod probíhal i podél Mosely.

Doba bronzová přinesla prudký rozvoj domestikace zvířat i tvorby nástrojů a socializace společnosti. Z let 1800–750 před Kr. pochází řada pohřebišť, včetně urnových polí stejnojmenné civilizace.

Železná doba přicházela postupně a dělí se z hlediska Lucemburska na několik fází – laufeldskou (začíná kolem 750 před Kr.), hunsrück-eifelskou (podle dvou pohoří na západ od Lucemburska) a konečně trevírskou.

Lidé laufeldské kultury patrně jako první používali proto-keltské jméno hustých lesů, na jejichž okrajích žili – *arduen-na* – Hustý les, tedy dodnes používané jméno Ardeny. V pozdější době poznali lidé i lesní vílu Arduennu, které vládne hustým lesům, skalám a údolím možná až dodnes. Laufeld-

ští bydleli v izolovaných usedlostech na skalních výčnělcích a v malých vesničkách.

U jejich následovníků z hunsrück-eifelské kultury jsme si již více jistí jejich keltskými kořeny. Přistěhovalci ze střední Evropy tvořili pevnou součást La Těnské kultury mladší doby železné (počátky se datují do 4. století před Kr.) a nesli znaky keltské společnosti. Nálezy luxusních předmětů ze Středomoří i první známý aristokratický hrob z Altrieru (5 metrů vysoká mohyla s poloměrem 50 metrů) nasvědčují rozdělení populace na různě bohaté i mocné vrstvy. Střední doba latěnská, jinak nejslavnější období keltské civilizace, pro Lucembursko znamenala poněkud hluché, nevýrazné období. Teprve kolem roku 150 před Kr. nastává znovu „renesance“.

Trevíři a Římané

Na území dolního Pomoselí a v Ardenách se usídlili Trevíři – původně patrně zcela keltický lid, který však již v době Caesarově nesl některé germánské prvky. Na jih od Trevírů, kolem dnešních Met, se usadili galští (keltští) Mediomatrixové. Na sever a západ bydleli různé kmeny velkého národa Belgů – Eburoni, Condrusové, Paemani a Segni, na východě za Rýnem pak germánské kmeny. Po první generaci se Trevíři soustředili v pěti sídlištích kolem Mosely: Martberg, Otzenhausen a Kassel v dnešním Německu a Walledorf a Titelberg v Lucembursku. Kolem roku 100 před Kr. již zbývalo jediné oppidum – ústřední město Trevírů na Titelbergu.

Toto město na jihozápadě dnešního Lucemburska leželo na ohybu přirozené komunikační osy mezi jihem a severem, která vedla podél Rhôny, Saôny a Mosely k Rýnu. U Titelbergu se Mosela stáčí východním směrem – kolem neprostupných Arden. Umístěno na rozsáhlé vyvýšené planině a obehnané vysokou dřevohlinitou zdí (tzv. *muris gallicis*) se oppidum dělilo na trvale obydlenou, zastavěnou část a na velké útočiště pro obyvatele okolí a jejich dobytek v případě války. Při městu, které leží v centru důlní činnosti a za jehož rozvojem stály nespíše velmi aktivní kovářny, ležely 4 nekropole a uvnitř se nacházely sklady obchodníků se zbožím zdaleka i zblízka a také mincovny. Z nápisů na mincích známe jména panovníků, nebo oligarchů Trevírů – Lucotios, Pottina a Arda. Ze *Zápisků o válce galské* Gaia Iulia Caesara pak další dva pohlaváři – Indutiomara a Cingetoriga – i názor, že Trevíři byli blíže příbuzní zarýnským Germánům než Keltům z Belgie a Galie.

Římská dominance se prosazovala delší dobu. Caesar poprvé postřehl Trevíry, na nichž si cenil síly jejich jízdy, prý nejsilnější v Galii, v roce 58 před Kr., kdy mu jejich delegace denuncovala soustředění Svévů na východním břehu Rýna. Mezi Trevíry panovala patrně v otázce vztahu k římskému agresorovi nejednota – bitvy na Selle (Sambře) roku 57 se oddíly trevírské jízdy účastnily na obou stranách. V roce 54 se Caesar

rozhodl, že se prosadí jako arbitr tohoto rozdělení a se čtyřmi legiemi v zádech nastolil vládcem Trevírů Cingetorixe na úkor jeho protiřímského tchána Indutiomara. Nespokojený Indutiomarus se pak přidal v zimě téhož roku k revoltě Eburonů pod vedením Ambioriga. Zatímco Ambiorigův překvapivý útok na zimní tábor XIV. legie v Atuatuze byl úspěšný, Indutiomarus v čele podobného útoku na zimní tábor římského vojevůdce Labiena padl. Jen loajální části Trevírů patrně zabránila tvrdé římské odvetě. Rovněž proslulého Vercingetorigova povstání se Trevíři nezúčastnili. Bylo důvodem realistické zhodnocení situace? Vědomí nezbytnosti podpory Římanů v boji proti početným a bojovným Germánům za Rýnem? Nevíme.

Faktem zůstává, že vlast Trevírů se stala pro Řím strategicky bezpečným územím. Titelberg nebyl zničen, ale přetrvál jako urbánní centrum národa – v letech 49–45 před Kr. se zde razilo velké množství bronzových mincí s profilem Caesarova guvernéra Aula Hirtia. Trevíři přitom díky Caesarovu vděku nebyli povinni platit Římu tribut.

Po konci občanské války mezi Římany zaměřil vítězný Octavianus Augustus svou pozornost na konsolidaci všeho římského území. Pravá ruka prvního císaře vojevůdce Marcus Agrippa zahájil v Galii řadu strategických staveb, zakládal města a kolonie, spojoval je silnicemi, a především provedl census za účelem snazšího a přesnějšího vymáhání daní. Patrně hrozba zavedení daně v novém distriktu provincie *Belgica – civitates treverorum* – vedla Trevíry k revoltě roku 30 před Kr. Vzpoura byla rychle potlačena generálem Noniem Gallem, aniž by bylo nutné Trevíry zničit. U Titelbergu pouze vyrostl 8 hektarů velký vojenský tábor. Město dále prosperovalo a jeho šperkařské dílny pilně pracovaly na export, zatímco do Titelbergu směřovaly k potěše elity Trevírů importy vína a keramiky z Itálie. Obchodní komunikaci ještě více posílila římská silnice – *Via Agrippa* – která spojila jih a sever. Od západního mořského pobřeží pak k posádkám a obchodní cestě na Rýně vedla další silnice. Na místě jejich zkrřížení založili Římané město – *vicus* – Dalheim. Více než tato konkurence však zánik Titelbergu předznamenalo strategické rozhodnutí plánovačů o přesné linii *via Agrippa*. Tato silnice nepokračovala z hlavního města Mediomatrixů Divodurumi (dnešních Met) přímo na sever,

ale stáčela se na východ, údolím Mosely. Titelberg tak zůstal asi 25 kilometrů na západ od ní.

Město, které přežilo římskou invazi, tak nakonec nepřežilo hospodářský tlak. Rychlý úpadek oppida, které stejně nevyhovovalo římským představám o urbanismu, dokončil vznik nového města, které se na konci 3. století dokonce stalo na krátký čas hlavním městem západní části říše. Již kolem roku 17 před Kr. římstí ženisté postavili asi 15 kilometrů od dnešní hranice Lucemburska při třech trevírských osadách (v dnešním Albachtalu, Herrenbrüchenu a Irminenwingertu) most přes Moselu. Již na přelomu éry zde bylo i početnější osídlení. Během prvního desetiletí po Kristu pak toto město získalo patrně přímo od božského Augusta svolení nazývat se podle něj – *Augusta Treverorum*, Augusta Trevírů, neboli dnešní *Trier* – Trevír. Z tohoto města se stalo jedno z nejdůležitějších center západu říše. Ve středověku pak přetrvávalo jako jedno z center nové říše obnovené na západě Evropy v 8. a 9. století franskými Karlovci. Svou velikostí a vlivem mělo na vývoj pozdějšího Lucemburska zásadní význam.

Nyní se z něj stalo jedno z posádkových měst legií, od 3. století centrum provincie *Germania inferior* a sídlo imperiálního prokurátora. Trevíři samotní byli pomalu romanizováni. Buď Caesar sám nebo Augustus udělil části členů jejich elity čestný titul *Iulii*, odvozený z vlastního rodového jména římských císařů. Iuliové byli velcí pozemkoví vlastníci a přední kněží svého lidu. Stáli ale také v čele několika menších vzpour, roku 21 po Kr. a v letech 68–70. První byla potlačena Trevíry samotnými, druhá byla součástí širšího spiknutí. Jména a role Trevírů, kteří se jí účastnili, naznačují privilegovanost postavení a míru jejich integrace do imperiální společnosti – například Iulius Tutor, velitel římské rýnské flotily a prefekt jízdního vojska. Po porážce vzbouřeneckých oddílů legiemi z Británie, Itálie a Hispánie (Španělska) a útěku 113 „trevírských senátorů“ (podle Tacita) za Rýn, nastal mír. Vedle Trevíru, který podle dekretu římského senátu administrovala stovka *dekurionů* v čele s dvěma každoročně volenými *duoviry*, byly hlavními městy *vici* v Dalheimu a Mameru, kde stály i veřejné lázně. Těsně za hranicemi dnešního Lucemburska ležel na západě *Orolaunum vicus* – Arlon a na severu *Beda vicus* – Bitburg.

Venkovská populace na území Lucemburska žila v době míru a klidu pomalým rozvojem. Galo-germánská populace se mísila s přistěhovalci z jihu a s veterány místních legií a objevily se tu i první vily. Na rozdíl od úrodnějších oblastí jich zde bylo postaveno málo – ale jednalo se o velká a významná centra venkovského života. V Echternachu stála vila s obytným palácem go metrů dlouhým a hospodářským dvorem o půdorysu 220 na 600 metrů. Vedle několika takto rozsáhlých obydlí v Bollendorfu, Betzdorfu, Diekirchu a Ettelbrucku se v Lucembursku nacházelo několik set menších soukromých statků či farem vlastněných vesměs tehdejšími „měšťany“ z Trevíru. Část z nich podél Mosely se přinejmenším od 2. století po Kr. věnovala pěstování vína. Kombinací archeologických poznatků z římské doby a písemných dokladů z doby pozdější můžeme směle usoudit, že podobná míra blahobytu a míru *pax Romana* se na území Lucemburska vrátila až ve druhé polovině 20. století.

Začátek konce této mírové éry nastal v letech 255–256, kdy germánské kmeny Franků (zčásti možná složené i z neromanizovaných Trevírů) a Alamanů poprvé překročili Rýn a poplenili Galii. Právě údolí Mosely bylo jednou z přirozených cest barbarů do nitra říše. Císař Galienus pak dal v následujících letech postavit na západní hranici řadu opevnění a redut (pevnůstek); v Lucembursku šlo o Hamm, Vianden, Soleuvre a Koerich. Rychlá výstavba opevnění však nestačila, další alamanská invaze v letech 275–276 vedla k vyplenění Trevíru a zničení řady rolnických sídel. Velká část z nich již nebyla znovu osídlena. Kolem větších sídlišť začaly rychle růst hradby. Pozornost císařů se obrátila k strategickému Pomoselí. Jedním z prostředků racionalizace vlády římského světa byla za císaře Diokletiana roku 285 vytvořená tetrarchie – říši vládli čtyři panovníci – dva výše postavení augustové a dva jim podřízení caesaři. Trevír se stal sídelním městem císaře-caesara Konstantia Chlora a od vlády imperátora-augusta Konstantina I. se z něj stalo jedno z hlavních sídelních měst západní půle říše. S až 80 tisíci obyvateli šlo o největší město na sever od Alp. Imperiální sídlo ovšem vyžadovalo i imperiální servis – kolem pevnou hradbou obehnaného města vyrostly císařské vily, ve městě pak palác, velkolepé lázně a po obrácení